

# લગ્નના આદર્શો અને સિદ્ધાંતો



## લગ્નના આદર્શો અને સિદ્ધાંતો

આદર્શ લગ્ન માટે એ આવશ્યક છે કે એનો નિર્ણય આદર્શવાદી સિદ્ધાંતોના આધાર પર જ થાય.

એવું ન બને કે એક તરફ સુધારા વાદી અને સુધરેલી લગ્નપદ્ધતિથી લગ્ન થાય અને વર કન્યાના સંબંધનો નિર્ણય ખામી ભર્યા દૃષ્ટિકોણ વાળો હોય, રીત રિવાજ અને પદ્ધતિઓનું એટલું મહત્વ નથી કે જેટલું એના મૂળ આધારનું છે. એટલાં માટે જ આ સંબંધમાં આપણે આપણી માન્યતાઓમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ અને યોગ્યતાને અનુલક્ષીને લગ્નો નક્કી કરવા જોઈએ.

### શારીરિક પુખ્તતા :

આદર્શ લગ્ન માટે એ જરૂરી છે કે કન્યા ધરસંસારની જવાબદારી સંભાળવા જેટલી પુખ્ત હોય.

કન્યાની ઉંમર ૧૮ વર્ષ અને વરની ૨૧ વર્ષ હોવી જોઈએ. લગ્ન માટે આથી ઓછી ઉંમર કદી ન હોવી જોઈએ. આ ન્યૂનતમ ઉંમર છે. ખરું તો એ છે કે આથી મોટી ઉંમરનાં યુવક યુવતીઓ જ ગૃહસ્થાશ્રમની જવાબદારી સંભાળવા યોગ્ય હોય છે. શરીર શાસ્ત્ર અનુસાર આવી યોગ્યતા છોકરીને ૨૧ વર્ષે અને છોકરાને ૨૫ વર્ષે પ્રાપ્ત થતી હોય છે.

ઉંમરલાયક યુવક યુવતીઓ જ લગ્ન કરવા યોગ્ય હોય છે. નાની ઉંમરનાં કિશોર કિશોરીઓ લગ્નના બંધનમાં બંધાઈને પોતાનો શારીરિક અને માનસિક વિનાશ જ નોતરે છે. આવા લગ્નોના પરિણામે પેદા થતાં બાળકો નબળા હોય છે અને પોતે પણ કાચી ઉંમરે ઘરસંસાર માંડવાથી શારીરિક શક્તિની દૃષ્ટિએ પણ નબળા પડી જાય છે. એમના શરીર ધીમે ધીમે રોગગ્રસ્ત થઈ જાય છે અને અકાળે જ એમની જીવનલીલા સંકેલાઈ જાય છે. શારીરિક અને માનસિક પુષ્ટતા પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં જ નાની ઉંમરના છોકરા છોકરીનાં લગ્ન કરી દેવા એ એમના ઉપર એક પ્રકારનો અત્યાચાર કરવા બરાબર છે. વિવેકશીલ માતાપિતાએ આવી ભૂલ કદી પણ કરવી જોઈએ નહિ.

સરકારી કાયદો પણ બાળ લગ્નનો વિરોધી છે. બાળ લગ્નને સજા યોગ્ય ગુન્હો માનવામાં આવ્યો છે. ૧૮ વર્ષથી ઓછી ઉંમરની છોકરી અને ૨૧ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના છોકરાનાં લગ્ન કરાવનાર વ્યક્તિને તેમજ તેમના વાલીઓને જેલની સજા થઈ શકે છે. કદાચ આવા લગ્ન ભલે સરકારી કાયદા માંથી છટકી જાય, પણ પ્રકૃતિ અને ઈશ્વરના નિયમ માંથી કોઈ છૂટી શકતું નથી. નાની ઉંમરનાં કિશોર કિશોરીઓ ઘર ગૃહસ્થીનો ભાર ઉઠાવશે તો તેમને બધી જ દૃષ્ટિએ નુકસાન વેઠવું પડશે એ સમજી લેવું જોઈએ. વાલીઓએ આવી ઉતાવળ કદી પણ ન કરવી જોઈએ. બાળકોને વધુમાં વધુ અભ્યાસ કરવા દેવો જોઈએ. જ્યાં સુધી એમનું ભણતર પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી લગ્નની વાત વિચારવી જોઈએ નહીં. વિદ્યાભ્યાસમાં કદાચ તેમની ઉંમર નક્કી કરેલી લગ્ન વય કરતાં વધે તો પણ ચિન્તા ન કરવી જોઈએ.

## સમાન જોડા ખોળીએ :

ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવની દૃષ્ટિએ તથા શારીરિક અને માનસિક સમાનતાની દૃષ્ટિએ યોગ્ય હોય એવા જોડા ખોળવા જોઈએ. મેળ વગરનાં લગ્નો દુઃખદાયક હોય છે. તરુણ તરુણીની અભિરુચિ અને આકાંક્ષાને

ધ્યાનમાં રાખીને જીવનસાથીની પસંદગી કરવી જોઈએ. બહારના રૂપાળા દેખાવને બદલે તેમનામાં રહેલા ગુણોને મહત્વ આપવું જોઈએ.

શ્રીમંત કુટુંબમાં જ કન્યા આપવાનો દૃષ્ટિકોણ છોડીને સંપૂર્ણ યોગ્ય લગ્ન વાંચુ યુવક શોધવા ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

ધનનું મહત્વ પહેલા પણ ઓછું હતું અને અત્યારે તો એનું મૂલ્ય, મહત્વ અને સ્થાયિત્વ ઘણી બધી દૃષ્ટિએ સાવ ઓછું છે. શ્રીમંત કુટુંબના છોકરા કરતાં ગરીબ ઘરનો યોગ્ય યુવક બધી રીતે સારો હોય છે. કન્યાનું જીવન પરિવારની શ્રીમંતાઈના કારણે નહીં, પણ એના સુયોગ્ય જીવનસાથીના કારણે જ સુખમય થઈ શકે છે. એટલાં માટે જ યુવકની પ્રતિભા અને સજ્જનતા પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું ઘટે, નહિ કે એની શ્રીમંતાઈ તરફ. છોકરીની યોગ્યતાને અનુલક્ષીને યુવક શોધવો જરૂરી છે. ધનના પ્રલોભનથી અયોગ્ય કન્યાઓનો સુયોગ્ય યુવકોની સાથે સંબંધ બાંધવામાં કદાચ સફળતા મળે તોપણ એવા જોડા ઓછાં સુખી થતા હોય છે.

બની શકે તો સગાઈ નક્કી કરતા પહેલા વર કન્યાને એકબીજા વિષે પૂરી માહિતી આપવી જોઈએ. પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ રૂપે એમની સંમતિ લેવી જોઈએ. એમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ સગાઈ કદી પણ નક્કી કરવી જોઈએ નહિ. દહેજ વગેરેની મુશ્કેલીઓના કારણે કેટલીક વાર છોકરીઓની ઉંમર મોટી થઈ જાય છે અને યોગ્ય વર મળતા નથી. એવી સ્થિતિમાં મોટી ઉંમરનો વર પસંદ કરી લેવાય છે. કેટલીક વાર તો એ પ્રૌઢ ઉંમરનો હોય છે. આવા સંબંધો હંમેશા નિંદનીય છે. વિધુર વ્યક્તિઓનાં લગ્ન જો જરૂરી હોય તો વિધવાઓ સાથે થવા જોઈએ. જે નિયમ સ્ત્રી માટે છે એ પુરુષ માટે પણ હોવો જોઈએ. વિધવા અને વિધુરોની નૈતિક, ધાર્મિક અને સામાજિક સ્થિતિ લગભગ સરખી હોય છે. પ્રતિબંધ અને સુવિધા બન્નેને

(સ્ત્રી અને પુરુષને) સરખા મળવા જોઈએ. જો વિધવા સ્ત્રી માટે પુનર્લગ્ન અનુચિત માનીએ તો એ નિયમ વિધુરોને પણ લાગુ પડે છે. જો વિધુરોને બીજું લગ્ન કરવાની છૂટ હોય તો એવી છૂટ વિધવાઓ માટે પણ રાખવી જોઈએ. ન્યાય બધા માટે સરખો હોવો જોઈએ. બંધન પણ બધા માટે સરખા હોવા જોઈએ. નારી દુર્બળ છે, અસહાય અને પરાધીન છે એટલાં માટે એના ઉપર પ્રતિબંધ લાદવામાં આવે અને પુરુષ સમર્થ છે, એટલાં માટે એને વિશેષ સુવિધા મળે એ કોઈપણ રીતે ન્યાયી નથી.

**ન્યાયનું હનન થવું ન જોઈએ :**

ન્યાયનું ત્રાજવું બા માટે સરખું જોવું જોઈએ. નર અને નારી ઈશ્વરના બે હાથ છે. કહો કે બે આંખો પણ છે. પરમાત્માએ એ બન્નેને સરખા સરજ્યા છે. સમાન અધિકાર પણ આપ્યા છે. નર અને નારી વચ્ચે જે લિંગભેદ છે એનો અર્થ એ છે કે એમનામાં રહેલી અપૂર્ણતા બન્નેના મિલનથી સંપૂર્ણ પૂર્ણતામાં પરિણમે છે. આ ઈશ્વરની એક કલાત્મક વ્યવસ્થા છે. એનાથી એમના સામાજિક અને માનવીય અધિકારોમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. લગ્ન નક્કી કરતી વખતે એ બાબતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે બે માંથી કોઈને પણ અન્યાય તો નથી થતો ને જેની પત્ની નાના બાળકોને મૂકીને મૃત્યુ પામી હોય એવા મોટી ઉંમરના પુરુષે જો લગ્ન કરવા આવશ્યક જ હોય તો પોતાને અનુકૂળ અને ઉંમરમાં સરખી વિધવા સ્ત્રી ખોળવી જોઈએ. નિસ્ સંતાન વિધુર નિસ્ સંતાન વિધવા સાથે અને બાળકો વાળા વિધુર બાળક વાળી વિધવા સાથે જો લગ્ન કરે તો તે વધુ ન્યાય સંગત જણાય. જો પુરુષના સંતાનોને બીજી પત્ની ઉછેરી શકતી હોય તો બાળક વાળી વિધવાનાં બાળકોનું લાલન પાલન એનો બીજો પતિ કેમ ન કરી શકે ?

વિશેષ અધિકારી ભોગવવાનું બધાને ગમે છે. વિશેષ સુવિધાઓ જેને મળી છે તેને એ છોડવી ગમતી નથી. આ જ વાત વિધુર પુરુષોના લગ્ન સંબંધમાં પણ લાગુ પડે છે. સામાન્ય રીતે એવા પુરુષો પણ

કુમારિકા સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે. આ ન્યાય સંગત નથી. પુરુષ ઉંમરમાં મોટો હોય તો પત્ની વહેલી વિધવા બને એ જોખમ પણ સ્પષ્ટ છે. પરિણામે એમનાં નાના બાળકોને આ દુઃખ ભોગવવું પડે છે. અત્યારના સંજોગોમાં વૈધવ્ય કેટલું કષ્ટપ્રદ હોય છે એ કોણ નથી જાણતું ? કોઈ પુરુષ પોતાના સુખ માટે પોતાની ભાવિ પત્નીને વૈધવ્યની આગમાં નાખવાનું કામ કરે અને એને અનાથ બનાવવાનું કાર્ય કરે એ કોઈપણ રીતે યોગ્ય નથી. એવું અન્યાય પૂર્ણ દામ્પત્યજીવન ક્યારેય સુખશાન્તિવાળું ન બની શકે. એવા દંપતીને જોવાથી એનું પરિણામ આપણે નિહાળી શકીએ છીએ. આવી સ્થિતિમાં સ્ત્રી હંમેશા એ વિચારે દુઃખી થતી હોય છે કે એની સાથે હળાહળ અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે. આ અત્યાચારને ભલે એ લાચારીથી સહન કરે, પણ એના મનમાં તો પ્રતિ હિંસાની આગ સળગતી રહે છે. પરિણામે સાચી વાત એ છે કે એવા લગ્નો કદી પણ સફળ થતાં નથી.

## વિધુર અને વિધવાઓની સમસ્યાઓ :

આદર્શ લગ્નોનું આયોજન કરતા પહેલાં એ વાત જાણી લેવી જોઈએ કે જોડી બરાબર મળી છે કે નહિ. જો બન્નેની જોડી ખોટી રીતે ગોઠવવામાં આવી હોય તો માત્ર સુધારેલી પદ્ધતિથી કરેલાં લગ્નનું કોઈ મૂલ્ય નથી. આપણે જોડી મેળવવામાં કાળજી રાખવી જોઈએ. વિધુરોનાં કુમારિકાઓ સાથે લગ્ન કરવાના પ્રચલિત રિવાજના કારણે હિન્દુ સમાજમાં વિધવાઓ અને અનાથોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં વધતી રહી છે. આવી વિધવાઓની જે દયનીય સ્થિતિ હોય છે. એનાથી કોઈ અજાણ નથી. કુટુંબોમાં જે સ્વાર્થ અને સંઘર્ષ ચાલ્યા કરે છે એમાં કુટુંબની કોઈ સ્ત્રી વિધવા થાય ત્યારે કુટુંબીજનો એ પ્રયત્ન કરે છે કે એના મૃત પતિની સંપતિના રખેવાળ બનીને પણ સંપતિ ઓહિયાં કરી લેવી અને એ બિચારીને રઝળતી કરી મૂકવી. એવી લાચાર વિધવાઓ પછી સમાજમાં તિરસ્કૃત જીવન વ્યતીત કરે છે. અરે, ત્યાં સુધી કે કોઈ

મંગળ પ્રસંગે પણ એમના પ્રવેશને અશુભ-અમંગળ માનવામાં આવે છે. તેનાં કુટુંબીજનો તો તેને જ અભાગણી, પાપી માને છે. વખત આવ્યે એનો તિરસ્કાર કરવાનું, તેણીનું અપમાન કરવાનું પણ ચૂકતા નથી. એવી સ્ત્રીના અસહાય અને અનાથ બાળકો પણ અપમાનજનક સ્થિતિમાં જીવે છે. પરિણામે એ બાળકોમાં પણ આજીવન લઘુતાગ્રંથિ બંધાઈ જાય છે.

વિધવાઓની દિન પ્રતિદિન થતી વૃદ્ધિ બંધ થવી જોઈએ. અનાથ લોકોની સંખ્યામાં વધારો કરતી હિન્દ જાતિની આ પ્રચલિત કુપ્રથાને તાત્કાલિક રોકવી જરૂરી છે. આ ન્યાયનો પોકાર છે. માનવી અધિકારોનો પ્રશ્ન છે. રિવાજ ગમે તે હોય પણ જો તે માનવતા અને નૈતિકતાના આદર્શોની વિરુદ્ધનો હોય તો તે બદલવો જ ઘટે. હવે એ સમય પાકી ગયો છે કે લગ્ન કરતાં વિધવા તથા વિધુરની બાબતમાં ધ્યાન આપવું જોઈએ. વૃદ્ધ લગ્નો અને કજોડાં લગ્નોને રોકવા જોઈએ. યુવતીઓમાં એવી હિંમત પેદા કરવી જોઈએ કે જો એમને વિધુરોની સાથે લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હોય તો એવા બંધનમાં બંધાવાનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કરે. સામાજિક કાર્યકર્તાઓએ આવા સમયે વિરોધીનો અવાજ ઉઠાવવો જોઈએ. કાયદાકિય બંધન ભલે ન હોય. પણ ન્યાયનો અવાજ વધુ બળવત્તર હોય છે. એવી મહત્તમ સરકારી નિયમો અને પ્રચલિત પરંપરાઓની તુલનામાં અનેક ગણી વધારે છે. અનીતિનો તો તમામ સ્તરે વિરોધ થતો જ જોઈએ. લગ્નના નામે થતા અન્યાયનો પણ એ જ રીતે વિરોધ થવો જરૂરી છે.

## દુષ્પરિણામો પ્રત્યે સાવચેતી :

કુમારિકાઓનાં લગ્ન વિધુરો સાથે થવાની શક્યતા નહિવત્ બનતા વિધવાઓ સાથે એવો પુરુષ વર્ગ લગ્નની શક્યતા વિચારતો થશે જ. આજે તો કરોડોની સંખ્યામાં વિધવા બહેનો ચાલ્યા આવતાં બંધનોના કારણે દુઃખી જીવન જીવીને આંસુ સારી રહી છે. એમનો અભિશાપ હિન્દુ સમાજને રક્તપિતના રોગની

જેમ દિન પ્રતિદિન નષ્ટ કરી રહેલ છે. આ પ્રશ્નની ઉપેક્ષા કરવા જેવી નથી, કારણ કે આજે થતા લગ્નોમાં પાંચ લગ્નોમાં એકાદ વિધુરનું લગ્ન થતું હોય છે અને એમાં ઉંમરની દૃષ્ટિએ તફાવત એટલો બધો હોય છે કે એવી પરિણીતાના વૈધવ્યની સંભાવના સામે આવીને ઊભી જ હોય છે. કુદરતી મૃત્યુના કારણે થતી વિધવાઓ ક્યાં ઓછી છે કે વળી જાણી બુઝીને સ્ત્રી બાળકોની દયનીય સ્થિતિ ઊભી કરવાનું આયોજન હિન્દુ સમાજ કરે છે ?

સર્વળ હિન્દુઓમાં વિધવાવિવાહ પર જે પ્રતિબંધ ચાલ્યો આવે છે એનો કોઈ ધાર્મિક કે નૈતિક આધાર નથી. આ સંબંધમાં હું શાસ્ત્રોના આધાર ટાંકીને એક અલગ પુસ્તક લખવા ઈચ્છું છું. જેમાં એ વાત સ્પષ્ટપણે સાબિત કરેલી હશે કે વિધવા લગ્નો ઉપર શાસ્ત્રોએ પણ કોઈ પ્રતિબંધ ફરમાવ્યો નથી, અરે, એટલું જ નહિ, શાસ્ત્રોએ તો એને સ્પષ્ટ સમર્થન પણ આપ્યું છે. જે વિધુરોને લગ્ન જરૂરી લાગતું હોય એમણે આ બાબતે ધર્મમર્યાદાના ઉલ્લંઘનની શંકા મન માંથી કાઢી નાખવી જોઈએ. એવી જ રીતે જે મા-બાપોની વિધવા યુવતીઓ લગ્ન યોગ્ય હોય તેમણે કોઈપણ પ્રકારના સંકોચ વગર એમનાં પુનર્લગ્ન કરાવી દેવા જોઈએ. એમાં શાસ્ત્ર, ન્યાય, ધર્મ વગેરે કોઈપણ રીતે અડચણરૂપ નથી. ફક્ત પ્રચલિત રિવાજ અને ખોટી માન્યતાઓની જ અડચણ છે, જેમાં સુધારો કરવો પડશે. આ અંધેર હવે વધુ વખત ચાલવાનું નથી.

**બાળલગ્નો અયોગ્ય છે :**

બાળલગ્નો વિષે પહેલાં જ કહેવામાં આવ્યું છે કે આવા લગ્નો દરેક દૃષ્ટિએ અયોગ્ય છે. અતિ ઉત્સુક મા-બાપો પોતાના બાળકોના જલદી લગ્ન કરી નાંખી લગ્નની જવાબદારી માંથી છટકવા માગે છે અને લગ્નનો લહાવો લેવા ઈચ્છે છે. આવી અધીરાઈ ભરી ઉત્સુકતાને બાલિશતા જ કહી શકાય. પછાત

જાતિઓમાં આવી પ્રથા હજી પણ મોટા પ્રમાણમાં છે. હજુ તો જેમના હોઠેથી ધાવણ પણ સુકાયું નથી એવા નાનકડાં બાળકોના હજારો લગ્નો આજે પણ આ દેશમાં થાય છે. નગરોમાં રહેલા શિક્ષિત વર્ગના લોકોમાં હવે પરિપક્વ ઉમરે લગ્નો થવા માંડ્યા છે. પણ ભારતની અધિકાંશ જનતા ગામડામાં રહે છે એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબત છે. હજી ત્યાં શિક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો નથી. ગામડાના પછાત વર્ગના લોકોમાં કુરિવાજોનું સ્થાન વિશેષ છે. બાળક લગ્નોના નામે આજે પણ અસંખ્ય બાળકોનો શારીરિક તથા માનસિક સર્વનાશ થઈ રહ્યો છે. આ અજ્ઞાનતાને રોકવી જરૂરી છે. સમાજમાં એવું વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ કે જેથી આવી અજ્ઞાનતા ભરી રમત બંધ થાય.

મધ્યયુગમાં જ્યારે વિધર્મી આક્રમણખોરોનું ભારતમાં રાજ્ય હતું ત્યારે તેઓ કોઈપણ સુંદર યુવતીનું બળજબરીથી અપહરણ કરી જતા અને તેને લગ્નની ફરજ પાડતા ત્યારે એક આપદ ધર્મ તરીકે સમાજનાં બુદ્ધિશાળી લોકોએ બાળ લગ્નની પ્રથા સ્વીકારેલી. 'શીઘ્રબોધ' જેવાં સામાન્ય પુસ્તકોમાં એવા શ્લોક એ વખતે લખવામાં આવ્યા કે જેમાં આઠ દસ વર્ષના બાળકોનાં લગ્નને યોગ્ય લેખવામાં આવ્યા હતાં. તે સમય માટે એ વ્યવસ્થા યોગ્ય હતી. આ વ્યવસ્થાને તે વખતે ધર્મનું રક્ષણ કરવામાં સહયોગ આપ્યો હતો. તેથી એ વખતે કરવામાં આવેલી એ વ્યવસ્થા પ્રશંસનીય હતી, પરંતુ હવે એવી પરિસ્થિતિ નથી. હવે આપણી બહેન દીકરોઓના અપહરણનો એવો ભય નથી, એટલે આજના યુગમાં એ આપદ ધર્મને અનુસરી બાળ લગ્નની પ્રથા ચાલુ રાખવાની કોઈ જરૂર નથી. તાવ ઊતરી ગયા પછી પણ કવીનાઈનાં ઇન્જેક્શન લેતા રહેવાની કોઈ જરૂર ખરી ? જે લોકો પોતાના બાળકોના બાળ લગ્નને ધર્મકૃત્ય સમજીને નાની ઉંમરે લગ્નો કરી નાખે છે તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે. ભારતીય ધર્મમાં પુખ્ત ઉંમરનાં જ યુવક-યુવતીઓનાં લગ્નો કરવાનો આદેશ છે. બાળલગ્નોની તો એમાં કલ્પના પણ કરી નથી. આ આંધળી રમતને ધર્મ માનવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊઠતો નથી.



## કજોડાં લગ્નો થવા ન ઘટે :

વૃધ્ધો સાથે કુંવારી યુવતીઓના લગ્ન જે લોકો કરે છે તેમાં ધન લોભ મુખ્ય છે. કન્યાનાં હાડ માંસ વેચનારા આવા લોકો નિર્દયી અને દુર્બુદ્ધિ વાળા છે. એમને પોતાના સ્વાર્થ આગળ ધર્મ, ન્યાય કે અન્યાય કંઈ પણ દેખાતું નથી. માત્ર લાલચ વશ તેઓ પોતાની માતા, બહેન, પત્ની, પુત્રી, ધર્મ, ઈમાન, ન્યાય અને નીતિ બધું જ વેચી શકે છે. આવા નરપશુઓનાં નીચ કર્મ સમાજનાં વાતાવરણને વિષ મય બનાવે છે. આનો સખત વિરોધ થવો જ જોઈએ. કેટલીક વખત તો દસ બાર વર્ષની બાલિકાનું લગ્ન પચાસ સાઈઠ વર્ષના વૃદ્ધ સાથે કરવામાં આવ્યું હોય તેવું પણ મેં જોયું છે. આવા નર મેઘ 'લગ્ન' શબ્દને પણ કલંકિત કરે છે. લૂંટ, અપહરણ, બળાત્કાર અને ખૂન જેવા ગુનાઓની જેમ આવા લગ્નોને પણ ગુના હિત કૃત્ય માની રોકવા જોઈએ. જોકે આવી ઘટનાઓ ઓછી બને છે, પણ સમાજમાં એક પણ આવો બનાવ બનવો ન જોઈએ. જોકે કન્યાવિક્રયની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિના લીધે વૃદ્ધ લગ્નો ઓછા થાય છે, પરંતુ તેમ છતાં જે મોટી સંખ્યા એમાં જોવા મળે છે તેનું કારણ માબાપોની દહેજ સંબંધી લાચારી મુખ્ય હોય છે. આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાના કારણે વધુ દહેજની માગણી સામાન્ય સ્તરનાં માબાપો માટે ખૂબ મૂંઝવણ ભર્યો પ્રશ્ન હોય છે. એવા માબાપ પોતાની દીકરી માટે વર ખોળવા આકાશ પાતાળ એક કરતાં હોય છે અને એમાં જ સમય ઘણો વહી જાય છે. પરિણામે દીકરી ખૂબ મોટી થઈ જાય છે, જ્યારે સમાજની પ્રચલિત માન્યતાઓ અનુસાર સામાન્ય રીતે કન્યાનું લગ્ન વીસ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં થવું જોઈએ. જો કન્યાની ઉંમર વધી જાય તો સમાન ઉંમરનો યુવક મળવો મુશ્કેલ બની જાય છે.

## વર-વધુની ઉંમરમાં ફરક :

પ્રચલિત માન્યતા અનુસાર છોકરા કરતા છોકરીની ઉંમર નાની હોવી જોઈએ. સમાન ઉંમરની અથવા મોટી ઉંમરની છોકરી સાથેના લગ્ન ખરાબ માનવામાં આવે છે. એનું કારણ એ છે કે પુરુષ નારી પણ શાસન ક્યારે કરી શકે કે જ્યારે તે નાની ઉંમરની હોય ત્યારે અને એટલે જ આવો રિવાજ ચાલ્યો આવે છે. છોકરાની શોધ કરતાં કરતા જે છોકરીની ઉંમર બાવીસ પચ્ચીસ વર્ષ થઈ જાય તેને માટે આર્થિક સંકટ જ નહિ, પરંતુ મોટી ઉંમરનો છોકરો મળવાનો પણ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. આમ આ મૂંઝવણ બેવડાઈ જાય છે. સાથે સાથે કન્યાને કુંવારી રાખવાનું કોઈ પસંદ નથી કરતું. એનું લગ્ન થવું જ જોઈએ, પછી વડલા પીપળા સાથે પણ ભલે થઈ જાય. આવી વિવશતામાં મોટી ઉંમરની છોકરીઓનાં લગ્ન ઢળતી ઉંમરના વયોવૃદ્ધ વિધુરો સાથે પણ કરવા પડે છે. મોટા ભાગના વૃદ્ધ લગ્નો આવા કારણોસર થતા હોય છે. છોકરીનાં માબાપોના મનમાં પોતાની દીકરીને વેચવાનો વિચાર એવે સમયે નથી હોતો. જે મળે તે આપીને લગ્નો પતાવી દેવતા હોય છે. આવા લગ્નોમાં વિવશતા, લાચારી અને શરમની લાગણી પણ તેઓ અનુભવતા હોય છે. એમને બીજો કોઈ રસ્તો પણ સૂઝતો નથી. જ્યારે બધા દરવાજા બંધ હોય ત્યારે તેમને આમ કરવાની ફરજ પડે છે. આવી બેવડી મૂંઝવણનો મુકાબલો પણ બેવડા સાહસથી કરવો જોઈએ. દહેજ પ્રથાનો નાશ કરવા સાથે આવી સ્થિતિનો ઉકેલ પણ એ છે કે છોકરાની ઉંમર કરતા છોકરીની ઉંમર થોડી મોટી હોય તો ચલાવી લેવું જોઈએ. આમ કરવામાં કોઈ જ નુકશાન નથી. સામાન્ય રીતે છોકરો છોકરી કરતા એકાદ બે વર્ષ મોટો હોય છે, પરંતુ એ વાત સ્પષ્ટ છે કે આ નાના મોટાની પ્રતિકૂળ અસર દામ્પત્યજીવન પર કશી જ થતી નથી અને એટલે જ ક્યારેક વર થોડો નાનો હોય અને કન્યા થોડી મોટી હોય તો એમાં કશો વાંધો આવતો નથી. વર વધૂ પર શાસન કરે એ પ્રથા સામંત વાદી

છે. ઉંમરના થોડાક તફાવત સાથે કોઈ નિસબત નથી. તે એકબીજામાં રહેલી પ્રતિભા અને ગુણોનો પ્રશ્ન છે. પતિપત્ની એક જ રથનાં બે પૈસાં છે. એમાં કોઈ કોઈના પર શાસન કરતું નથી. એક બીજાને દાબમાં રાખવાની ઇચ્છા શા માટે રાખે ? બન્ને પ્રેમ, ઉદ્ભાવ અને વિચારોના વિનિમય પૂર્વક પોતાનું ગૃહસ્થ જીવન સફળ બનાવી શકે, એમાં કન્યા મોટી હોય તો કોઈ અંતરાય ઊભો થતો નથી.

## સહૃદયતા અને ઉદારતાની આવશ્યકતા

જ્યાં છોકરીના માબાપોને આવી લાચારીમાં ફસાયેલાં જોઈએ ત્યાં સહૃદય, ઉદાર અને વિચારશીલ માણસોએ એમને સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ આપવી જોઈએ. સુધારક વિચારનાં માતાપિતા અને સુધારક નવયુવકોએ આવા લગ્નોનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. એનાથી કન્યાનાં લગ્ન કોઈ વૃદ્ધ સાથે થતા અટકાવી શકાશે. વૃદ્ધ લગ્નોનો કે કજોડા લગ્નોનો કેવળ મૌખિક વિરોધ કરવા માત્રથી જ કંઈ નહિ વળે. એનો વ્યવહારું ઉકેલ પણ લાવવો જોઈએ. કન્યા ઉંમર લાયક થઈ ગઈ હોય ત્યાં વૃદ્ધ વિવાહ રોકવા માટે બીજો વિકલ્પ યોગ્ય છે. ખાલી વિરોધ નિરર્થક છે. જ્યારે બીજો કોઈ રસ્તો જ ન રહે ત્યારે શું થાય ? એવી યુવતીઓ આજીવન કુંવારી રહેવાનો નિર્ણય કરી શકે, પરંતુ આવો નિર્ણય કોઈક વિરલ યુવતી જ કરી શકે. માતાપિતાને પોતાનો નિર્ણય જણાવવાની હિંમત પણ યુવતીઓમાં ક્યાં હોય છે ? મનમાં કોચવાતી રહેવા છતાં મોઢેથી એક પણ શબ્દ કહી શકતી નથી. ધરનાં માણસો જે કંઈ નિર્ણય લે તે તેમને માનવો પડે છે. એવી સ્થિતિમાં આદર્શવાદી વ્યક્તિઓ ઉપર બેવડી જવાબદારી આવી પડે છે. આવી યુવતીઓને વૃદ્ધોને ગળે બંધાતી દેખતા જે વ્યથા થતી હોય તો એમણે કંઈક ત્યાગ કરવો જોઈએ. 'વરથી કન્યા મોટી ન હોય' એ માન્યતાને છોડવી પડશે. જેઓ દહેજના વિરોધી હોય એવા યુવકો પાસે આવા બીજા સાહસની પણ અપેક્ષા રાખી શકાય.

## એક વિચારણીય વિકલ્પ :

સુશિક્ષિત યુવતીઓ સમક્ષ આ પ્રશ્ન વધુ ઉગ્ર સ્વરૂપે આવે છે. ગ્રેજ્યુએટ થતા થતા તેમની ઉંમર વધી જાય છે. બે ચાર વર્ષ છોકરો ખોળવામાં જાય અને જો એમાં સફળતા ન મળે તો ઉંમર અઠાવીશ-ત્રીસ વર્ષની થઈ જાય. અભણ યુવતીઓને ઓછા દહેજમાં અભણ છોકરો કદાચ મળી જાય. જો વધુ શિક્ષિત સુયોગ્ય છોકરાની અપેક્ષા હોય તો એવે ઠેકાણે અનેકગણા દહેજની માગણી થતી હોય છે. જે મા બાપો માટે સાદાઈથી લગ્ન કરવા પણ અઘરા હોય તેઓએ સુશિક્ષિત લોકોની ધનની માગણી કેવી રીતે પૂરી કરી શકે ? દીકરીનું ભણતર તો ગમે તે રીતે પૂરું કર્યું, પણ હવે લગ્ન માટે આટલો ખર્ચ ક્યાંથી કાઢવો ? વળી એનાથી મોટો વર પણ ક્યાંથી મેળવવો ? આવી બેવડી સમસ્યામાં ગૂંચવાયેલી યુવતીઓને શિક્ષિકાની નોકરી કરતા રહી આજીવન કુંવારી રહેવાનો નિર્ણય નાછૂટકે કરવો પડે છે. આવી અનેક યુવતીઓની માહિતી મારી પાસે છે જેમને સ્વેચ્છાએ નહિ, પણ વિવશ બની કુંવારા રહેવું પડ્યું છે. આ સમસ્યાનો ઉકેલ બે રીતે લાવી શકાય. એક તો સુધારા વાદી યુવકો સાહસિક બને. સાથેસાથે ત્યાગની ભાવના કેળવે. આ જ ગુણો યુવતીઓએ પણ કેળવવા જરૂરી છે. યુવતીઓ પોતાનાથી ઉંમરમાં નાના અને ઓછું ભણેલા યુવકો પણ પસંદ કરે. જેવી રીતે સુયોગ્ય પતિ થોડી ઓછી યોગ્યતા વાળી પત્નીને નિભાવી લે એ જ રીતે થોડી ઓછી યોગ્યતા વાળા પતિને સુયોગ્ય પત્નીએ પણ નિભાવી લેતાં શીખવું પડે. આમ મોટું મન રાખવાથી પ્રશ્ન હલ થઈ શકે. સુશિક્ષિત પત્ની પોતાના પતિની ભણતર બાબતની ઉણપને સહેલાઈથી પૂરી કરી શકે છે. એવી જ રીતે જો પતિ થોડું ઓછું કમાતો હોય તો પોતે નોકરી કરી થોડું વધુ કમાઈ પરિવારનો નિભાવ કરવા સહકાર આપી શકે છે. કમસે કમ પુરુષ સમાજ દ્વારા પ્રચલિત

કરવામાં આવેલી એ માન્યતા કે "વર તો કન્યા કરતાં ઉંમરમાં મોટો અને વધુ ભણેલો હોવો જોઈએ" નો શિકાર ભણેલી યુવતીઓ તો ન જ બને.

જો પત્ની વધારે સુયોગ્ય અને વધુ ભણેલી હોય તો એમાં કોઈને શું નુકસાન થવાનું છે ? પતિપત્નીમાં ભાવનાત્મક સમાનતા અને એકતા હોવી જોઈએ, જો ભાવના હોય તો નાનામોટાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. જો આવી ભાવના પેદા થાય તો પોતાનાથી વધારે ઉંમર વાળા સુયોગ્ય અને દહેજની ઇચ્છા ન રાખનારા છોકરા ન મળવાની અનેક સુશિક્ષિત છોકરીઓની સમસ્યાનો ઉકેલ આવી શકે.

## ઉપહાસ અને વિરોધથી ન ડરો :

નવીન સમાજની રચના કરવા માટે આપણે ઘણી બધી પ્રચલિત માન્યતાઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે. આવી પરિસ્થિતિ પેદા થાય ત્યારે લોકો હાંસી પણ ઉડાવે, નારાજ પણ થાય અને અવરોધો પણ ઊભા કરે. લોકો તો લોકો જ છે. એમને વિવેક વિચાર સાથે લેવાદેવા નથી. પ્રચલિત માન્યતાઓ જેમની તેમ રહે એમાં જ એમને રસ હોય છે. ગંદા રહેનારને જો સ્વચ્છ રહેવાનું કહેવામાં આવે તો પહેલા તો સામાન્ય રીતે એને ખોટું જ લાગશે અને સલાહ આપનારને જ નીચો પાડવાના પ્રયત્નો કરશે. આ માનવ સ્વભાવ છે. કાં તો તમે જેમનું તેમ ચાલવા દો અને સહન કરો યા તો એમાં પરિવર્તન લાવવાનું સાહસ કરો. લોકોમાં સમજણ આવે તો છે, પણ ક્યારે ? જ્યારે તેઓ મૂર્ખતાની હદ વટાવી જાય છે ત્યારે.

ઈસુના ઉપદેશોનો એ જમાનામાં દરેક જણે વિરોધ કર્યો હતો. આખું આયખું પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે માત્ર તેર શિષ્યો મળ્યા, જેમાં એક સાવ ખોટો નિકળ્યો. એણે માત્ર ત્રીસ રૂપિયા મેળવવાની લાલચે પોતાના ગુરુને પકડાવી દીધા અને ફાંસી અપાવી દીધી. પરંતુ ઈસુનો ઉપદેશ સાચો હતો એટલે લોકોને મોડે મોડે પણ

ભાન આવ્યું અને તેમની વાત શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વીકારી. આજે તો એક તૃતીયાંશ જગત ઈસુના ઉપદેશોને અનુસરે છે, પણ તેમની હયાતીમાં દરેક માણસ તેમનો વિરોધ કરતો હતો. સોક્રેટિસથી માંડીને મહાત્મા ગાંધી સુધીના દરેક સુધારકને લોકોનો વિરોધ, ઉપહાસ અને અત્યાચારનો સામનો કરવો પડ્યો છે, જે આ બધાથી ડરતો હોય એણે સુધારક બનવું ન જોઈ અને યુગપરિવર્તન જેવા મહાન તથ્યની કલ્પના પણ ન કરવી જોઈએ. નવ નિર્માણની વાત કરવી અને એ માટે સાહસ કરવાનું એમને માટે જે યોગ્ય છે કે પથ્થરો સાથે ટકરાઈને પણ નદીની જેમ વહેવાની જેમને મજા આવતી હોય. પ્રચલિત સિદ્ધાંતને જન્મદાતા 'રુસો' અને સામ્યવાદી સિદ્ધાંતોનો જન્મદાતા કાર્લ માર્ક્સ પોતાના જીવન દરમ્યાન પાગલ કહેવાતા હતા. આજે દુનિયાના કરોડો માણસો તેમના સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ કરી રહ્યા છે. સામાન્ય લોકોની આવી વિરોધી પ્રવૃત્તિ બદલી શકાતી નથી. તેઓ તો વિરોધ કરવાના જ. ન કરે તો લોક ન કહેવાય. પછી તો એમને વિવેકશીલ અને દૂરદર્શી જ કહેવામાં આવશે. લોકોને વજનદાર ચીજો ઉપડાવાનું નથી ગમતું. લોકો બદલાય તો છે પણ ક્યારે ? જ્યારે જમાનો એમનો સાથ છોડી ઝડપથી બદલાતો જાય છે ત્યારે. આપણે પણ આપણી નવ નિર્માણની માન્યતાઓનો પ્રચાર કરતી વખતે આવી જ આશા રાખવી જોઈએ અને એ માટે અપાર ધીરજ અને દૃઢ મનોબળ કેળવવું જોઈએ.

## દરજીજો કોનો મોટો ? કોનો નાનો ?

દીકરીવાળાનો મોભો નીચો જ હોય અને દીકરાવાળાની કક્ષા ઊંચી હોય એમ માનવું તે જરા પણ યોગ્ય નથી. દીકરી વાળા દીકરા વાળા સામે નત મસ્તકે કાકલૂદી અને પ્રાર્થના કરતા રહે. એ લોકો જો ધમકાવે કે અપમાન કરે તો પણ નમ્ર ભાવે સહન કરતા રહે એ ન્યાય સંગત નથી અને યોગ્ય પણ નથી. લેનાર કરતાં આપનારનું આસન હંમેશા ઊંચું જ હોય છે. લોક રિવાજ એવો છે કે કોઈ વ્યક્તિ બીજા

કોઈને દાન કે ભેટ આપે તો લેનારો પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરે છે અને આ ઉદારતા માટે આભાર માને છે.

સામાન્ય મદદ પણ જેમના તરફથી આપણને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આપણે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. જ્યારે પોતાનો આત્મા એટલે કે પોતાની દીકરી કશું જ લીધા વગર આજીવન સેવા અને સહાયતા માટે આપનારનું દાન તો કેટલું મોટું ગણાય ? જીવનની અધુરપ દૂર કરનારી અને અપૂર્ણતાને પૂર્ણતાથી ભરી દેવા વાળી જીવન સહચરીનું કેટલું મૂલ્ય હોય છે એની તો કલ્પના કરવી પણ અઘરી છે. જડ વસ્તુઓની કિંમત રૂપિયા પૈસામાં આંકવામાં આવે છે, પરંતુ આ તો આવડી મોટી જીવંત ભેટ કોઈપણ પ્રકારના બદલાની આશા વગર જેમણે આપી છે, એમના પ્રત્યે એ ઉપકારના બદલામાં કૃતજ્ઞતા, તેમની મોટાઈ અને આદરનો ભાવ રાખવાનું તો દૂર રહ્યું, ઊલટાનું એમને નાના કે નીચા માનવા તથા તેમની સાથે અપમાનજનક વ્યવહાર કરવો એ ક્યાંની માનવતા છે.

સમાજમાં એવું જોવા મળે છે કે વરપક્ષવાળા કન્યાપક્ષ પાસે યોગ્ય અયોગ્ય માગણીઓ મૂકતા હોય છે અને જો કન્યાપક્ષવાળા તેમની માગણી પૂરી ન કરી શકે તો રિસાઈ જાય છે. પ્રત્યેક મિનિટે તેમને અસાધારણ માન સન્માન ઇચ્છે છે. જો તેમના સ્વાગત સત્કારમાં જરા જેટલી પણ ચૂક આવી તો ક્રોધિત થઈ અપમાનજનક વ્યવહાર કરે છે. આવા લોકો સાસરી પક્ષવાળાને શનિ-રાહુની જેમ હેરાન કરતા રહેતા હોય એવા દૃશ્યો આપણે આ યુગમાં ઘેર ઘેર જોઈએ છીએ. આવા વિચિત્ર વ્યવહાર પાછળ માત્ર એક જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે છોકરી વાળા છોકરા વાળા કરતાં હંમેશા નીચા જ છે. વરપક્ષે તેમની દીકરી લઈને જાણે ખૂબ મોટો ઉપકાર કરી દીધો ન હોય ! એના બદલામાં પોતાની પૂજા

કરાવવાનો જાણે અધિકાર છે એમ માની લેતા હોય છે. એમની ઇચ્છાનુસાર જો કોઈ વસ્તુ ન મળે તો તેમાં પોતાનું અપમાન સજીને અશિષ્ટ વ્યવહાર કરવા સુધીની હદે પહોંચી જાય છે !

## અયોગ્ય માન્યતાઓ બદલો :

આ પ્રકારની માન્યતા યોગ્ય ગણાય કે નહિ એ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. પ્રશ્નનો ઉત્તર 'ના'માં જ મળશે. ખૂબ જ ઉદાર ભાવના વાળો હોવાથી કન્યાપક્ષ હંમેશા અધિક સન્માનનીય છે. સાચું તો એ છે કે એમના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા અને ઉદારતાપૂર્વકનો નમ્ર વ્યવહાર થવો જોઈએ. કદાચ એમ ન બની શકે તો વરપક્ષવાળાએ દેવની જેમ પૂજાતા રહેવાનો 'જન્મસિદ્ધ અધિકાર' વાળો વ્યવહાર તો છોડવો જ જોઈએ. પોતાના તરફથી પોતાની સ્થિતિ અનુસાર કોઈ સ્વાગત સત્કાર કરે એ જુદી વાત છે. આમેય સામાન્ય રીતે કન્યાપક્ષવાળા વરપક્ષનો સત્કાર ખૂબ પ્રેમથી કરે જ છે. પોતાની શક્તિ અનુસાર એમાં કોઈ કસર નથી રહેવા દેતાં, પરંતુ વરપક્ષવાળાની દેવપૂજા જેવા સત્કારની માગણી તદ્દન અયોગ્ય છે. લગ્નની બાબતે અયોગ્ય કુરિવાજો છોડવા જ જોઈએ. જ્યારે આપણે આવી માન્યતાઓને બદલવાનો દૃષ્ટિકોણ સ્વીકારીએ તો કન્યાપક્ષવાળા નીચા હોવાની માન્યતાને તિલાંજલિ આપવી પડશે જ.

કન્યાપક્ષનું આસન ઊંચું જ છે કારણ કે એ દાતાપક્ષ-દાન દેનાર પક્ષ છે અને એટલે જ એમના પ્રત્યે સન્માનભર્યું વલણ હોવું આવશ્યક છે. સાળા અને બનેલીએ સગા ભાઈઓ જેવી ભાવ રાખવો જોઈએ અને કન્યા તથા વરના પિતાઓએ તથા સંબંધીઓએ પણ સગા ભાઈઓ જેવો પ્રેમ રાખવો જોઈએ. કોઈ બીજા પાસે સન્માનની માગણી ન કરે. પરંતુ માગ્યા વગર જ એકબીજાને સન્માન આપે. જેટલો આદરસત્કાર મળે એનો ઉપકારવશ સ્વીકાર કરે. બન્ને પક્ષો જ્યારે આવો આત્મીય વ્યવહાર કરશે ત્યારે



બન્ને પરિવારોમાં સાચો સ્નેહ તથા સૌજન્ય વૃદ્ધિ પામશે. એટલું જ નહિ, આનો પ્રભાવ પતિપત્ની ઉપર પડશે અને તેમનું ગૃહસ્થ જીવન સફળ બનશે.

## શ્રીમંતો તરફ ન દોડો :

આ પરિવર્તન લાવવાની સાથોસાથ એ પણ ધ્યાન રાખવામાં આવે કે પોતાની કક્ષાના પરિવાર સાથે જ સંબંધો બાંધવામાં આવે. ખાસ કરીને જ્યારે કન્યા માટે વર ખોળવામાં આવે ત્યારે એ વાતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ખૂબ શ્રીમંત પરિવાર તો નથી ને ! કારણ કે શ્રીમંતાઈ ભર્યા વાતાવરણમાં જે છોકરાઓનો ઉછેર થયો હોય છે તેમના મગજમાં અમીરીની દુર્ગંધ ભરેલી હોય છે. એવા છોકરાઓમાં અભિમાન અને વ્યસન જેવા અનેક દૂષણો જોવા મળે છે. અને વળી આ યુગમાં પૈતૃક સમૃદ્ધિનું કંઈ કહેવાય નહિ. સરકાર મૃત્યુકર અને પિતાની મિલકતમાં દીકરીનો હિસ્સો જેવા કાયદા કરીને સ્થાયી સંપત્તિને છિન્નભિન્ન કરવાની વ્યવસ્થા કરી રહી છે. એટલાં માટે સમૃદ્ધ લોકો સામે પ્રસ્તાવ મૂકીને એમના છોકરાઓનો ભાવ વધારવો જોઈએ નહિ. એ જ રીતે જે છોકરાઓ ખૂબ ભણેલા હોય તેમને તેમની કક્ષાની કન્યાઓ માટે બાજુ પર રાખવા જોઈએ.

સામાન્ય શિક્ષણ, સામાન્ય રંગરૂપ અને સામાન્ય પરિવારની દીકરીને જો એના માબાપ પોતાની આર્થિક ક્ષમતાનો નાશ કરીને પણ ઊંચા સ્તરના છોકરાઓ સાથે લગ્નસંબંધ બાંધશે તો પરિણામે છેવટે છોકરીને સહન કરવાનું આવશે, એવા પરિવારોમાં એને આરામ કે સન્માન નહિ મળે, પરંતુ મુશ્કેલીઓ જ સહન કરવાની આવશે.

આજકાલ છોકરાઓ માટે જાણે કે હરાજીની બોલી બોલવામાં આવે છે. છોકરાવાળાઓનો મિજાજ સાતમાં આસમાને હોય છે. આવી હોડમાં જે છેલ્લી બોલી બોલે છે તે તો બિચારો પિસાઈ જ જાય છે. એટલે જ પોતાની કક્ષાનો અથવા થોડી નીચી કક્ષાના પરિવારનો છોકરો ખોળવો એ જ ઉત્તમ છે.

સાચી સંપત્તિ તો પ્રતિભા અને સજ્જનતા છે. એના આધારે જ છોકરાની પરખ કરવી જોઈએ. આવક ઓછી હોય તો પણ એવા પાત્રને પ્રાથમિકતા આપવી જોઈએ. કારણ કે પ્રતિભાવાન છોકરો પોતાની રીતે આગળ વધી ઉન્નતિ કરી શકશે. જે છોકરો સજ્જન હોય તેની સાથે પત્નીને ગરીબીમાં પણ અમીરીનો આનંદ મળી શકશે. ઉત્તમ તો એ છે કે આપણે ગરીબ છોકરો ખોળીએ અને જે પૈસા લગ્નમાં ખર્ચ કરવાના હોઈએ તે તેના શિક્ષણ માટે અને એની પ્રગતિ માટે ખરચી એને સ્વાવલંબી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ. એમાં એક પ્રકારની ઉદારતા છે.

## રંગરૂપ નહીં, ગુણ-કર્મ :

આજે તો છોકરા છોકરીઓનાં રંગરૂપ ઉપર વધુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. ખાસ કરીને છોકરીઓની પસંદગી એના રૂપરંગના આધારે કરવામાં આવે છે. આ દૃષ્ટિકોણ એક સામાજિક દૂષણના રૂપમાં ફેરવાય ગયો છે. એના અનેક દુષ્ટ પરિણામ આવી રહ્યા છે. ભારતની આબોહવા ગરમ છે. પંજાબ અને ઉત્તરભાગ તથા કાશ્મીરને બાદ કરતાં બીજા પ્રાન્તોમાં મધ્યમ રંગના સ્ત્રી પુરુષ જોવા મળે છે. દક્ષિણ ભારતમાં તો મોટા ભાગના માણસો શ્યામ રંગના જોવા મળે છે. ઉત્તર તથા મધ્યભારતમાં પણ એવી સંખ્યા ઓછી નથી. આપણા દેશમાં ત્રણ ચતુર્થાંશ માણસો એવા છે કે જેમને સિનેમાના એક્ટરની કસોટી પર કસવામાં આવે તો એમને શ્યામ જ કહેવા પડે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ તમામને આ વાત લાગુ પડે છે. ભારત યુરોપ નથી કે જ્યાં ગોરા અને નખ શિખ સુંદર સ્ત્રી-પુરુષો મળે. એ સ્થિતિમાં સુંદરતા અને

રૂપરંગને જ આધાર માનીને છોકરીઓની પસંદગી કરવામાં આવે તો બહુ મોટી સમસ્યા ઊભી થશે. ખૂબ ઓછી યુવતીઓ એ રીતની યોગ્યતા ધરાવી પસંદગી પામશે. બાકી બધીને રદી કાગળની ટોપલીમાં ફેંકવા લાયક માનવામાં આવશે. પછી એ બિચારીઓનું શું થશે ? એમની સાથે લગ્ન કોણ કરશે ?

"રૂપના આધાર પર જીવનસાથીની પસંદગી" એ એક ખતરનાક ખેલ છે. એમાં ગુણોની ઉપેક્ષા કરવાની અને ગુણોને ગૌણ સમજવાની ભાવના છુપાયેલી છે. ઓછી રૂપાળી પણ ગુણવાનના બદલે સુંદર પરંતુ ગુણ હીન છોકરીને મહત્વ મળવા લાગે તો એમ કહેવું પડશે કે આપણે આધ્યાત્મિક આદર્શોના ત્યાગ કરીને પૂરેપૂરા ભૌતિક વાદી દૃષ્ટિકોણ વાળા બની ગયા છીએ. આત્માના બદલે ચામડીને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. અત્યારે તો આવી માગણી છોકરાઓ તરફથી થાય છે. તેઓ સુંદર અને ગોરી કન્યાઓની પસંદગી કરે છે. પણ થોડા સમય પછી એની પ્રતિક્રિયા થશે. છોકરીઓ પણ એવી જ પસંદગી કરશે તો શ્યામ અને કુરૂપ છોકરાઓનાં લગ્ન થવા મુશ્કેલ બની જશે.

## ખતરનાક પ્રતિ ક્રિયાનું ધ્યાન રાખવું ઘટે :

થોડાક સમય પહેલા બિહાર પ્રાન્તના એક સમાચાર -યુગ નિર્માણ યોજના- પત્રિકામાં છપાયા હતા. એક છોકરો ખૂબ જ સુંદર છોકરી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો હતો. પોતે છોકરીને જોઈને જ પસંદ કરશે એવો આગ્રહ એણે રાખેલો. અનેક છોકરીઓ એણે જોઈ અને નાપસંદ કરી. છેવટે એક સુંદર છોકરી એણે જોઈ અને પસંદ કરી. સગાઈ પાકી કરવા સારી એવી સંખ્યામાં અગ્રગણ્ય સજ્જનો ભેગાં થયા. એ જ વખતે છોકરીએ કહેવડાવી દીધું કે છોકરો દેખાવડો નથી એટલે તેણીને પસંદ નથી. હાજર રહેલા લોકોએ તેણીને સમજાવવા ખૂબ મથામણ કરી, પરંતુ છોકરીએ કહ્યું કે જ્યારે ચામડી જ સર્વસ્વ છે અને ઊજળી ચામડી જ હોવાના કારણે આ મહાશય અનેક છોકરીઓને નાપસંદ કરી ચૂક્યા છે, તો હું પણ ચામડીના

મહત્વને ઓછું શું કામ આંકુ ? અને જ્યારે આ છોકરો મારાથી ઓછો રૂપાળો છે ત્યારે હું પણ એની સાથે લગ્ન શા માટે કરું ? છોકરીની વાત બરાબર હતી. તેણીને છોકરાની આ ક્ષુદ્રતાના કારણે ક્ષોભ પણ થયો હતો, એટલે ખૂબ પ્રયત્ન કરવા છતાં છોકરી સંમત ન થઈ અને છેવટે છોકરાને શરમિંદા બનીને પાછાં જવું પડ્યું. પોતાના સાથી મિત્રો એને શિખવાડતા હતા કે પરી જેવી વહુ ખોળતા પહેલા ચાર તારો ચહોરો તો અરીસામાં જોઈ લે તો !

એ વાતનું આશ્ચર્ય થાય છે કે કુરૂપ છોકરાઓ પણ રૂપવતી છોકરીઓની માગણી કરે છે. જો આ પ્રવૃત્તિ વધતી ચાલી તો થોડા વખતમાં ભારત યુરોપ બની જશે. રૂપચૌવની લાલસા વાળા અને ગુણ, કર્મ તથા સ્વભાવને મહત્વ ન આપતા છોકરા છોકરીઓ અતૃપ્ત રહીને ભટકતા રહેશે. એમને અધિક રૂપની તરસ પોતાના સાથી સાથે પણ સંતોષ પૂર્વક નહીં રહેવા દે. છેવટે આપણા દેશવાસીઓનું ગૃહસ્થ જીવન પણ યુરોપવાસીઓની માફક નારકીય બની જશે. ખરેખર તો અહીં સ્થિતિ વધારે ખરાબ થશે, કારણ કે અહીં મોટા ભાગના માણસો શ્યામ અને ઘવર્ણા હોય છે. એમને ઉપેક્ષિત અને તિરસ્કૃત કરવામાં આવશે તો શું થશે એની કલ્પના કરવી અઘરી છે. થોડાંક રૂપાળાને બાદ કરતાં બાકીનાં કુરૂપ છોકરા છોકરીઓને મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડશે.

## રૂપસુંદરી અને સુ ગૃહિણી :

પ્રાચીન સમયમાં છોકરીઓનાં કુળ તથા શીલ જોવામાં આવતા હતા. પુરોહિત જઈને છોકરા-છોકરીની બાબતે પૂરેપૂરી માહિતી મેળવી લેતા. પાત્ર સંતોષજનક અને સુયોગ્ય લાગે તો લગ્ન કરી દેવામાં આવતા. આવા લગ્નો બધી રીતે સફળ પણ થતા. વરવધુ પોતાના સાથી સાથે વિશુદ્ધ ધર્મ કર્તવ્ય સમજી ખૂબ આનંદપૂર્વક જીવન નિભાવતાં. ત્યારે રૂપની નહિ પણ પોતાની સાથીને નિભાવવાની,

ધર્મકર્તવ્યનું પાલન કરવાની દૃષ્ટિ હતી. હવે આ દૃષ્ટિ બદલાઈ છે. આ યુગમાં હવે વાસનાત્મક તથા કામુક દૃષ્ટિકોણ અપનાવાઈ રહ્યા છે તેથી રૂપવતી રમણીની આકાંક્ષા જાગી છે. હરકોઈ યુવકને પરીની લગન લાગી છે. આ બદલાયેલા દૃષ્ટિકોણોનો અનુભવ છોકરીઓ પણ કરવા લાગી છે અને એટલે જ તો વધુ રૂપાળી દેખાવા માટે અનેક પ્રયત્નો કરી રહી છે. રૂપ બદલી શકાતું નથી. જે ઈશ્વરે આપ્યું છે એવું જ રહે છે.કુરૂપતાને સુંદરતામાં કેવી રીતે બદલી શકાય એનો ઉપાય એક જ છે અને તે છે કેશ ગુંફન. સમયની માંગને અનુરૂપ બનવા માટે એના સિવાય એ બિચારી કરે પણ શું ?

આપણે ઉચિત પરિવર્તનને જ સમર્થન આપવું જોઈએ. નવી પેઢીના છોકરાઓનું પરિવર્તન પ્રત્યેક દૃષ્ટિએ ખતરનાક છે. એ એમની દૂષિત દ્રષ્ટિનું પરિણામ છે. વિદ્યા વતી, ગુણ વતી અને શાલીન છોકરી ખોળવાની વાત તો જાણે બરાબર છે, પણ રૂપવતી ખોળવી અને બ્રાહ્મ દેખાવ ઉપરથી જ પસંદગી કરવી એ એવો દૃષ્ટિકોણ છે, જેના કારણે એમનું લગ્ન અસફળ પણ થઈ શકે છે. ધનને ચંચળ કહેવામાં આવ્યું છે, પણ રૂપ એનાથી પણ વધુ ચંચળ છે. ગૃહસ્થી અને કામ ધંધામાં અટવાયેલી બે ત્રણ બાળકોની માતા ત્રીસમાં વર્ષે પહોંચતા પહોંચતા તો રૂપચૌવન ખોઈ બેસે છે અને ત્યારે પતિ એની ઉપેક્ષા કરે છે અને બીજી નવી શોધ શરૂ કરે છે. ભોગ વાદી દૃષ્ટિકોણ અપનાવીને આપણે જીવનની, સમાજની પ્રત્યેક સમસ્યાને વધુ ગુંચવીશું. લગ્ન જેવા પવિત્ર આદર્શને પણ આ કાદવમાં ઘડેલી દઈશું તો કેવળ ઈશ્વર જ આપણને બચાવી શકશે. યુરોપમાં શિક્ષણનો વધુ વ્યાપ, નારીની સ્વતંત્રતા અને બધાને રોજગાર મળી રહે તેવી સુવિધાના કારણે પતિની આંખો માંથી ઉતરી ગયેલી ઉપેક્ષિત નારી પોતાના પગ ઉપર તો ક્યારેક ઊભી રહી શકશે, પણ ભારતમાં હજી એવી સુવિધા નથી. રૂપ તૃષિત પતિની આંખો માંથી ઉતરી ગયેલ પત્ની શું કરશે ? અહીં આ જટિલ પ્રશ્ન છે.

## પસંદગીનો સાચો આધાર :

છોકરો છોકરીની અને છોકરી છોકરાની પસંદગી કરે તો ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ વગેરેના આધારે કરવી જોઈએ. આ દૃષ્ટિ કોણ અપનાવાય તો વાંધો નથી, પણ એવું ક્યાં થાય છે ? પાંચ દસ મિનિટની મુલાકાતમાં એ શક્ય નથી. માત્ર એને જોઈ જ શકાય. આજે તો ફોટો મંગાવીને નાચ ગાન અને સૌંદર્યના આધારે જ શિક્ષિત વર્ગ દ્વારા પસંદગી થઈ રહી છે. છોકરાઓ હવે માબાપ પર વિશ્વાસ નથી રાખતા. એ સમજે છે કે તેઓ પુરાણપા સિદ્ધાંતોથી કસોટી કરશે. સ્વસ્થ અને સુશીલ જોઈને પસંદગી કરી લેશે. સિનેમાની અભિનેત્રીઓને જે દૃષ્ટિએ પસંદ કરવામાં આવે છે એ દૃષ્ટિ એમની પાસે ન હોવાથી એમની એટલે કે માબાપોની પસંદગી સંપૂર્ણ નહીં હોય ! એટલે આપણે જ પસંદગી કરવી જોઈએ. આવો દૃષ્ટિકોણ હોય તો ભવિષ્યમાં દામ્પત્યજીવનમાં ક્યારેક નાપસંદગીનું સંકટ ઊભું થવાનો સંભવ છે. એટલાં માટે જ્યાં, જે સ્થળે, જે ઘરમાં આ બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે ત્યાં એને 'કુપાત્રતા' માનવી જોઈએ અને છોકરીઓને એ સંકટ માંથી બચાવવી જોઈએ.

જો ગુણને લગ્નનો આધાર માનવામાં આવશે તો ગુણ વૃદ્ધિ થશે. આવી સ્પર્ધા ઈચ્છવા યોગ્ય છે. એમાં વ્યકિત અને દેશનું કલ્યાણ છે. રૂપની માંગ વધશે તો ઈશ્વરની રચનાને તો નહીં બદલી શકાય. આંખોને ભ્રમમાં નાખનાર ઉદ્ભવ વેશપરિધાન વધશે. ખર્ચાળ આદતો અને દૂષિત દૃષ્ટિની ગૃહસ્થની આર્થિક અને ચારિત્રિક સ્થિતિ પર ખરાબ અસર વર્તાશે. આપણે આ ઉદ્ભવ દૃષ્ટિકોણને સુધારવો જોઈએ. આદર્શવાદી યુવકોએ આથી જુદો દૃષ્ટિકોણ અપનાવી પોતાની આંતરિક મહાનતાનો પરિચય આપવો જોઈએ. સુંદર છોકરા શ્યામ છોકરીને પસંદ કરે, સુશિક્ષિત યુવક અશિક્ષિત છોકરીને પસંદ કરે અને અમીર યુવક ગરીબ ઘર પર પસંદગી ઉતારે. એનાથી નિરાશ લોકોમાં આશાનો સંચાર થશે. ઉપકૃત પક્ષ એમની મહાનતાનો

શ્રદ્ધા સાથે આદર કરશે. જ્યાં આ પ્રકારની કૃતજ્ઞતા અને શ્રદ્ધાનો સમાવેશ થઈ શકે ત્યાં એને ગૃહસ્થની સંપૂર્ણ સફળતાનો સમાવેશ થઈ શકે ત્યાં એને ગૃહસ્થની સંપૂર્ણ સફળતાનો સુનિશ્ચિત આધાર માની શકાય. આધ્યાત્મિક આદર્શવાદી દૃષ્ટિકોણ જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રને સફળતા પૂર્વક પરિપૂર્ણ કરી શકે છે. દામ્પત્યજીવનને સ્વર્ગના જેવી પ્રસન્નતાથી પૂર્ણ કરી શકે છે. આપણે નવી પેઢીને, ખાસ કરીને યુવકોને સમજાવવું જોઈએ કે તેઓ રૂપતૃષ્ણા અને ભોગ-તૃષ્ણાથી દૂર રહી અને પોતાની સહચારિણી કદાચ યોગ્ય શિક્ષણ પામેલી ન હોય, તો પણ એને પોતાને યોગ્ય બનાવવાની આદર્શવાદિતાનું ઉદાહરણ રજૂ કરે.

આ એક સામાન્ય વ્યવહારની બાબત છે કે છોકરો છોકરી પોતાની સ્થિતિ તથા યોગ્યતાને અનુરૂપ જીવનસાથી શોધે. પોતાની સ્થિતિ કરતાં ઊંચુ પાત્ર શોધવું અયોગ્ય છે. કાળા કુરૂપ અને મધ્યમ વર્ગના છોકરાઓ જો ખૂબ સુંદર છોકરી ખોળે તો તે અયોગ્ય છે. એવી જ રીતે ઓછું ભણેલા વધુ ભણેલી પત્ની મેળવવા ઇચ્છે તો એ અયોગ્ય છે. એવી જ રીતે જો અશિક્ષિત અને કુરૂપ યુવતીઓ પોતાના કરતા યડીયાતા ગુણ,કર્મ અને સ્વભાવવાળા પાત્રની માગણી કરે તો એ ન્યાયોચિત નથી. સારું તો એ છે કે બન્ને પક્ષ સમાન કક્ષાનાં પાત્ર ઇચ્છે અને એમાં જ સંતોષ માને.

જ્યારે ઉચ્ચ આદર્શનો પ્રશ્ન સામે આવે ત્યારે પોતાની તુલનામાં થોડું ઓછું યોગ્ય પાત્ર હોય તો પણ તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. પોતાની વિશેષતાનો એને લાભ આપવો જોઈએ. એનાથી સામો પક્ષ ત્યાગ અને ઉદારતાથી પ્રભાવિત થઈ કૃતજ્ઞ બને છે અને ત્યાગના બદલામાં દામ્પત્યજીવનમાં વધુ સરસતા અને સુખદ સ્થિતિનો લાભ મળે છે. રૂપાળા અને વિદ્વાન છોકરા જો કુરૂપ અને અશિક્ષિત છોકરીનો સ્વીકાર કરી એને પોતાની શ્રેષ્ઠતાથી લાભાન્વિત કરે તો એ વાત ચોક્કસ છે કે તેઓ પત્નીની શ્રદ્ધાના ભાગીદાર બનશે. એને એક ઉદાર વ્યવહાર માનવામાં આવશે. એમાં ત્યાગ પણ છે અને ઓછા શિક્ષિત પાત્રને

સુયોગ્ય બનાવવાની સદભાવના અને સજ્જનતા પણ છે. આવી સજ્જનતાની બધે પ્રશંસા જ થશે. ત્યાગ અને ઉપકારની ભાવના સાથે જો આવું પગલું ભરવામાં આવે તો એક પ્રકારનો આત્મસંતોષ પણ મળે છે. એવી પ્રતિક્રિયા મંગલ મય અને કલ્યાણમય હોય છે.

આ જ વાત યુવતીઓને પણ લાગુ પડે છે. જો તેઓ સુંદર શિક્ષિત અને સુયોગ્ય હોય તો તેમને તેવો જીવનસાથી મેળવવાનો અધિકાર છે, પણ તેઓ આદર્શની દૃષ્ટિએ વિચારી પોતાની શ્રેષ્ઠતાને ચરિતાર્થ કરે અને પોતાના કરતા થોડા ઓછા સુંદર અને ઓછું ભણેલા પતિનો સ્વીકાર કરી તેને પોતાની વિશિષ્ટતાઓથી લાભાન્વિત કરવો જોઈએ. ઓછા રૂપાળા, ઓછું ભણેલા અને ઓછી યોગ્યતા વાળા યુવકોને કેટલીય વિદુષી મહિલાઓએ અપનાવ્યા છે અને પોતાની શ્રેષ્ઠતાનો લાભ આપી તેમની પ્રગતિમાં ખૂબ આશા પૂર્ણ યોગદાન આપ્યું છે. આદર્શનો એ માર્ગ અપનાવીને એમને પણ આ ત્યાગના ફળ રૂપે પ્રાપ્ત થતો આત્મસંતોષ મળ્યો છે. આમ એ કૃતજ્ઞ પતિ તેમને માટે વધુ સહાયક અને સદ્ભાવનાસંપન્ન બને છે. આ પ્રકારની ઉદારતા બે માંથી જે કોઈ પક્ષે બતાવી છે તેને પોતાની શ્રેષ્ઠતાનું યોગ્ય અને સુંદર ફળ બદલામાં મળ્યું છે.

લગ્નની પૂર્વતૈયારી આજ આદર્શો અનુસાર હોવી જોઈએ. જો પાયો સાચો હશે તો પરિણામ સારું જ આવશે. આદર્શવાદી સિદ્ધાંતોને અપનાવીને જે લગ્નો ગોઠવાયા હોય એવા લગ્નોને જ આદર્શ લગ્ન કહી શકાશે.